

Mobilisatie, accommodatie, repressie en bevrijding

De oorlog in bekendmakingen
(1939–1946)

Samenvatting

'Bekendmakingen' (in het Duits: Bekanntmachungen) behoren tot de belangrijkste communicatiemiddelen die bestuurlijke overheden – en in de periode 1940–1945 de bezetter – tot hun beschikking hadden om de Nederlandse burger te informeren over nieuwe verordeningen en maatregelen. Het zijn buitengewoon informatieve bronnen om meer te leren over de impact van de Tweede Wereldoorlog op het dagelijks leven in het dorp, de stad of de regio. In de aanloop naar, tijdens en in de nasleep van de Tweede Wereldoorlog zijn er duizenden bekendmakingen in het hele land op aanplakborden en -zuilen aan de Nederlandse burger gepresenteerd. Deze bekendmakingen worden betekenisvoller wanneer ze aan elkaar worden gerelateerd en gekoppeld worden aan personen, thema's, locaties, gebeurtenissen en andere bronnen.

Het doel van dit project is om op laagdrempelige wijze – door vernieuwende datavisualisatiemethoden te benutten – inzicht te verschaffen in de onderlinge en steeds veranderende machtsverhoudingen in Nederland in de periode 1939–1946. Deze 'autoriteiten' waren onder meer: de Duitse SS/SD, de Wehrmacht, het Rijkscmissariaat, verschillende Nederlandse bestuurlijke overheden, de Nederlandse regering in ballingschap in Londen, het Militair Gezag, de burgemeester, de politie, enzovoort. Meer in het algemeen is de bedoeling van het project om aan de hand van een van meest voorkomende bronnen in menig WO2-beeldcollectie de webgebruiker een concreet

idee te geven van het dagelijks leven in 'onvrijheid'. Beoogde doelgroepen zijn primair historisch geïnteresseerden en historici, maar gezien het innovatieve karakter van het project ook digital humanities, collectiebeheerders en linked data-specialisten. Het Oorlogs- en Verzetscentrum Groningen zal de applicatie ook aanwenden in haar educatieve aanbod. Zo behoren ook docenten en leerlingen tot de doelgroepen van dit project.

Centraal in dit project staat de ontwikkeling van een interactieve, gebruikersgestuurde online kaart, waarmee de thematische, geografische en temporele samenhang tussen de bekendmakingen niet als een statisch geheel maar als een dynamische ontwikkeling wordt gevisualiseerd. Deze applicatie zal als 'special' onderdeel uitmaken van de nieuwe website van Netwerk Oorlogsbronnen. Dit project is een samenwerking tussen RHC Groninger Archieven (GrA), de Stichting OVCG en Netwerk Oorlogsbronnen (NOB). Het OVCG is verantwoordelijk voor de projectleiding, NOB verzorgt in samenwerking met enkele technische partijen de ICT-implementatie van de interactieve kaart. NOB is aanvrager en penvoerder van het project.

Het project is voorzien voor de periode van 1 januari 2021 tot 30 december 2022. De totale projectkosten bedragen € 230.702. De eigen bijdrage van de deelnemers is € 46.209. Het Mondriaan Fonds wordt verzocht om een bijdrage van € 184.494.

Inhoudsopgave

Inleiding	3
• Onderlinge machtsverhoudingen (1939-1946)	4
• vernieuwende onderzoeksperspectieven: impact van oorlog op het dagelijks leven	6
• Vernieuwende presentatievorm: gebruikersgestuurde dynamische datavisualisatie	7
Doel, doelgroepen en belang	8
De interactieve kaart: een voorbeeld	9
Plan van aanpak	14
• Fase 1: opstartfase	14
• Fase 2: metadatering en digitalisering	15
• Fase 3: ontwikkeling interactieve kaart	15
Communicatie	17
Projectorganisatie	17
Projectpartners en betrokken partijen	18
Borging van projectresultaten	19
Planning	19
Begroting	19

Inleiding

Het begrip 'bekendmaking'

Een oproep om radiotoestellen en fietsen in te leveren.
Een oproep om zich te melden voor de Arbeitseinsatz. Een waarschuwing voor vergelding bij het plegen van sabotage.
Een bekendmaking van de invoering van een avondklok. Een mededeling over de gevangenneming van Joden als represaille voor een overval op Duitse officieren. Een oproep aan de bevolking om verdachte personen – 'terroristen' – op te sporen.

Bovenstaande voorbeelden vallen allen onder de categorie 'bekendmakingen', een algemeen gebruikt instrument om een nieuwe wet of maatregel van de overheid bekend te maken aan de bevolking. De term 'bekendmaking' is afgeleid van het werkwoord 'bekendmaken', wat volgens Van Dale letterlijk 'openbaar maken' of 'laten weten' betekent. Dit communicatiemiddel werd voortgezet tijdens de Tweede Wereldoorlog nadat de Duitse bezetter een civiel bestuur had geïnstalleerd in het bezette Nederland. Vele nieuwe maatregelen en verordeningen volgden. Tijdens de Duitse bezetting behoorden 'bekendmakingen' (in het Duits: *Bekanntmachungen*) tot de belangrijkste communicatiemiddelen die de bezetter en bestuurlijke overheden tot zijn beschikking had om de Nederlandse burger te informeren over deze nieuwe verordeningen en maatregelen. Een bekendmaking was in feite

het eindresultaat van een lang proces van besluitvorming binnen een gelaagd systeem waarmee zowel Duitse als Nederlandse personen en instanties gemoeid waren. Juist de bekendmakingen vormen daarom goede indicatoren in dit voortdurende in ontwikkeling zijnde machtssysteem.

Figuur 1: Bekendmaking doodstrafvoltrekking in het kader van het standrecht (collectie OVCG)

Onderlinge machtsverhoudingen (1939-1946)

Om de onderlinge machtsverhoudingen tijdens de Tweede Wereldoorlog in Nederland te onderzoeken aan de hand van de bekendmakingen, spitsen wij dit onderzoek toe op de periode voorafgaand aan de oorlog, tijdens de bezetting en na de bevrijding. In het bijzonder maken we onderscheid tussen de mobilisatieperiode (1939-1940), de feitelijke bezetting (1940-1945) en de bevrijding, waarbij het Militair Gezag (1944-1946) de bekendmakingen verspreidde in de bevrijde gebieden. De aankondigingen, gedrukt op aanplakbiljetten en geplaatst op muren en aanplakplaatsen in dorpen en steden, omvatten een veelvoud aan mededelingen en verordeningen. Ook werden openbare bekendmakingen gebruikt om bij aanvang van de oorlog de 'Staat van Oorlog' en 'Staat van Beleg' af te kondigen en – aan het einde van de oorlog – oproepen van de Nederlandse Binnenlandse Strijdkrachten (NBS, vaak afgekort als BS) en het Militair Gezag aan de Nederlandse bevolking om 'geen dwaze dingen' te doen en niet te vlaggen totdat de Duitsers het land hebben verlaten.

De relatie tussen de Duitse bezetter, de Nederlandse bestuurlijke autoriteiten lokaal en provinciaal en de Nederlandse staatsburgers is een onderwerp dat een steeds grotere actualiteitswaarde heeft gekregen door de recente discussies over de houding van burgemeesters in oorlogstijd en de erfpachtkwesties in verschillende gemeenten. Het blijkt dat we relatief weinig weten over de lokale en regionale

omstandigheden en de wisselwerking tussen de Nederlandse 'autoriteiten' (B&W, ambtenaren, politie, BS, etc.) en de Duitse bezetter (SS, Rijkscommissariaat, Grüne Polizei, etc.). Ook de impact van al deze opgelegde regelgeving op het dagelijks leven in de Tweede Wereldoorlog is grotendeels onbelicht gebleven. Bekendmakingen vormen daarentegen de meest 'harde' (papieren) getuigenissen van de maatregelen die de bezetter doorvoerde, hoe de machtsverhoudingen lagen en hoe de Nederlandse overheden samenwerkten met – en werden ingezet door – de bezetter.

Figuur 2: Bekendmaking van represaille-actie naar aanleiding van aanslag op Duitse soldaat (collectie NIOD)

8-1-15

Gemeente 's-Gravenhage

AANMELDINGSPLICHT van personen van geheel of gedeeltelijk Joodschen bloede.

De Burgemeester van 's-Gravenhage,
Gelet op artikel 1, derde lid en artikel 2, 1e lid, van het Besluit van den Secretaris-Generaal van het Departement van Binnenlandsche Zaken ingevolge de „Verordening van den Rijkscommissaris voor het bezette Nederlandsche gebied, betreffende den aanmeldingsplicht van personen van geheel of gedeeltelijk Joodschen bloede”;

Brengt ter openbare kennis:

I.
Degeen, die geheel of gedeeltelijk van joodschen bloede zijn en die in het bevolkingsregister of het verblijfsregister dezer gemeente zijn opgenomen of daarin behooren te zijn opgenomen, moeten zich aanmelden met inlichtening van de volgende bepalingen.

II.
1. In den zin van de bovengedeelde verordening wordt een persoon als geheel of gedeeltelijk van joodschen bloede beschouwd, indien hij van ten minste één naar ra. vol-joodschen grootvader stamt.
2. Een grootvader wordt zonder meer als voljoodsch aangemerkt, wanneer deze tot de joodsche kerkelijke gemeenschap heeft behoord of behoort.

III.
1. Bij twijfel of een persoon, overeenkomstig het onder II vermeld, als geheel of gedeeltelijk van joodschen bloede moet worden aangemerkt, beslist daarover op geloen verzoek de Rijkscommissaris voor het bezette Nederlandsche gebied of de door hem aangewezen instantie.
2. Tot het doen van een dusselvig verzoek is ge-rechtigd:

10. iedere Duitse instantie in het bezette Ne-derlandsche gebied;
20. de ambtenaar voor de aanmelding (Burgemeester);
30. de betrokkene.

3. Tegen de in het eerste lid bedoelde beslissing is geen rechtsvordering toegelaten.

IV.
1. Tot aanmelding is gehouden de persoon, die, over-eenkomstig het onder I, II en III bepaalde, aangemeld moet worden.
2. Met een handtegenspreekwame of een persoon, wiens handtegenspreekwame beperkt is, worden aangemeld, dan zij, in diene plaats zijn wettelijke vertegen-woordiger en degeen, die de daerbovenstaande zorg voor dien persoon op zich hebben genomen, tot de aanmelding gehouden.

V.
1. De aanmelding moet plaats hebben vóór 21 Fe-bruari 1941.

's-GRAVENHAGE, 31 Januari 1941.

2. Indien de vooreswaarden, welke aan de verplichting tot aanmelding ten grondslag liggen, eerst na 31 Januari 1941 zijn ontstaan, of ontstaan, moet de aanmelding geschieden binnen twee weken na het feit, dat de verplichting tot aanmelding voortvloeit. Deze termijn verstrijkt evenwel niet eerder dan na verloop van den in de eerste alinea bedoelden datum.

VI.
1. De aanmelding moet voor de onder I bedoelde personen plaats hebben bij den burgemeester. Zij geschiedt schriftelijk, uitsluitend met gebruikmaking van een formulier, dat met ingang van 1 Februari 1941 op werkdagen van 9.45 tot 15.30 uur (vZaterdag van 9.54 tot 12 uur) in de hiëronder aangegeven kanten kosteloos verkrijgbaar wordt gesteld:

- Jan-Hendrikstraat 30;
- Stationsweg 8a;
- Beeklaan 303;
- Anna-Paulownastrant 66;
- Rijswijksweg 342;
- Apeldoornschelaan 163-165;
- Azaleastrant 32;
- Marcelstraat 255b.

VII.
1. De ingevulde en ondertekende formulieren moeten worden ingeleverd bij of toezonden aan den Burgemeester (adres: Goudengroenstraat 36), met gelijktijdige betaling of storting of overschrijving van f 1.— aan leges, op postrekening No. 130227 ten name van het Hoofd der Afdeling „Bevolking, Verkeeringen en Burgerlijke Stand” der Gemeentesecretarie, met vermelding van het doel, waarvoor de gelden dienen en van den naam van degeene, op wien een en ander betrekking heeft.
2. Is hij niet in staat deze kosten te betalen, dan is, al naargelang van welke hij behoort, de plaatselijk in aanmelding komende Israëlitische kerkelijke gemeente tot betaling der leges verplicht. Indien hij tot geen dezer kerkelijke gemeenten behoort, kan vermindering van leges of

verwijting van betaling daarvan worden verleend. In geen enkel ander geval is vermindering van leges of verwijting van betaling mogelijk.

3. Zij, die voor bedoelde vermindering of vrijstelling in aanmelding inroepen te komen, moeten zich wenden tot het Bureau Goudengroenstraat 36, Kamer No. 5, (Gesloten op werkdagen van 9.45-13 uur, vZaterdag van 9.45-12 uur).

4. Hij, die tot aanmelding is gehouden, is, ingeval de leges niet op den aangemelde kunnen worden verhaald, niet overeenkomstige toepassing van het in het 2de lid bepaalde, eveneens aansprakelijk voor de betaling der leges, mits hij ook ten aanzien van zijn eigen persoon onder de verplichting tot aanmelding valt.

5. Behoudens in geval van storting of overschrijving, wordt, bij voldoening van de verschuldigde leges, een kwijtingsbewijs afgegeven.

VIII.
Binnen vier weken na de aanmelding en de betaling van de verschuldigde leges, zal ten name van den aangemelden persoon een bewijs worden afgegeven (dat zal worden uitgeleend of toezonden), waarin blijkt, dat hij aan de verplichting tot aanmelding heeft voldaan.

IX.
Ieder aangemelde persoon is verplicht het te zijnen name afgegeven bewijs van aanmelding overvaldig te be-waaren en desgevoorend te vertoonen aan iedereen opsporing-ambtenaar, alsmede ter wijziging, aanvulling of verandering over te leggen aan den Burgemeester (adres: Goudengroen-straat 36).

X.
1. Hij, die door zijn schuld niet aan de op hem rustende verplichting tot aanmelding voldoet, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste vijf jaren.
2. Felton, als bedoeld in het eerste lid, zijn mis-drijven.

3. Het verzoegen van degeene, die overeenkomstig het eerste lid strafbaar is, is onderwerpen aan de bepa-lingen van de Verordening, betreffende het verbodver-klaren van vermogens.

De Burgemeester voornood,
C. L. VAN DER BILT.
Weth. vnd. Burg.

Bekanntmachung Bekendmaking

Der Höhere SS- und Polizeiführer Nordwest gibt bekannt:

Vom Polizeistandgericht Assen wurden am 20.9.1943 wegen der Überfälle auf das Gemeindehaus Stadskanaal und das Gemeindehaus Exloo und wegen des Mordes an dem Altmitglied der NSB Reiling, die nachbenannten Niederländer zum Tode verurteilt:

1. Händler Johannes Vis, geb. 24.5.1913 in Baaradeel, wohnh. Stadskanaal.
2. Reisender Anne Rutgers, geb. 19.1.1911 in Groningen, wohnh. Stadskanaal.
3. Buchhalter Jan Toet, geb. 23.6.1918 in Staphorst, wohnh. Staphorst.
4. Krankwärter Geert Por, geb. 7.10.1917 in Peize, wohnh. Zuidlaren.
5. Maschinist Pieter van Laarhoven, geb. 1.7.1919 in Hasselt, wohnh. Hasselt.
6. Gemeindebeamter Wessel Knot, geb. 16.3.1915 in Zuidlaren, wohnh. Exloo.
7. Arbeitsamteiler Rendert Poel, geb. 24.4.1908 in Grijskerk, wohnh. Borger.
8. HBS-Schüler Jans Diemer, geb. 22.9.1922 in Borger, wohnh. in Borger.
9. Landwirt Roelof Tuin, geb. 27.4.1906 in Onstwedde, wohnh. Valthermond.
10. Gemeindebeamter Andries Diepenbrug, geb. 10.4.1902 in Hengelo, wohnh. Odoe n.

Das Urteil wurde 2 Stunden nach Verkündung vollstreckt.

Der Höhere SS- und Polizeiführer für die besetzten Niederländischen Gebiete

RAUTER,
SS-Obergruppenführer u. General d. Pol.

ASSEN den 21 Sept 1943

Der Höhere SS- und Polizeiführer Nordwest macht bekend:

Door het Polizeistandgericht Assen werden op den 20.9.1943 ter dood veroordeeld, wegens overvallen op het gemeentehuis in Stadskanaal en het gemeentehuis in Exloo en wegens moord op den N.S.B.-er Reiling, de volgende personen:

1. Koopman Johannes Vis, geb. 24.5.1913 in Baaradeel, woonachtig Stadskanaal.
2. Reiziger Anne Rutgers, geb. 19.1.1911 in Groningen, woonachtig Stadskanaal.
3. Boekhouder Jan Toet, geb. 23.6.1918 in Staphorst, woonachtig Staphorst.
4. Ziekenverpleger Geert Por, geb. 7.10.1917 in Peize, woonachtig in Zuidlaren.
5. Machinist Pieter van Laarhoven, geb. 1.7.1919 in Hasselt, woonachtig Hasselt.
6. Gemeenteambtenaar Wessel Knot, geb. 16.3.1915 in Zuidlaren, woonachtig Exloo.
7. Directeur Arbeidsbureau Rendert Poel, geb. 24.4.1908 in Grijskerk, woonachtig Borger.
8. H.B.S.-leerling Jans Diemer, geb. 22.9.1922 in Borger, woonachtig Borger.
9. Landbouwer Roelof Tuin, geb. 27.4.1906 in Onstwedde, woonachtig Valthermond.
10. Gemeenteambtenaar Andries Diepenbrug, geb. 10.4.1902 in Hengelo, woonachtig Odoorn.

Twee uren na de uitspraak werd het vonnis voltrokken.

Der Höhere SS- und Polizeiführer für die besetzten Niederländischen Gebiete

RAUTER,
SS-Obergruppenführer u. General d. Pol.

ASSEN, 21 Sept 1943.

Figuur 3: Bekendmaking met betrekking tot verplichte registratie van Joden in Den Haag, 31 januari 1941 (collectie NIOD)

Figuur 4: Bekendmaking represailleactie in Assen, 21 december 1943 (collectie NIOD)

Vernieuwende onderzoeksperspectieven: impact van oorlog op het dagelijks leven

Bekendmakingen zijn een vergeten bron. Ze zijn als subject nooit systematisch verzameld, getoond en bestudeerd. Zo weten we weinig over de lokale en regionale verschillen bij de uitvoering van centraal afgegeven orders. In hoeverre opereerden autoriteiten in bepaalde provincies of plaatsen autonoom of waren zij juist een verlengstuk van gecentraliseerde autoriteiten? Hoe sijpelden orders met betrekking tot vervolging, represailles, arbeidsinzet, enzovoort door in het land? Een laatste invalshoek is nog de exacte ‘werking’ van openbare bekendmakingen in het palet aan communicatiemiddelen dat de autoriteiten tot hun beschikking hadden.

Een nadere analyse van de bekendmakingen leert ons meer over de impact van oorlog op het dagelijks leven van burgers. Bekendmakingen brachten de oorlog dichtbij in het dorp, de buurt en de stad. Het zijn bronnen die als geen ander de uitwerking laten zien van het alsmat repressievere beleid van de Duitse bezetting, maar tussen de regels door ook van de reactie hierop vanuit de Nederlandse bevolking en de interactie tussen beide. De vooroorlogse bekendmakingen getuigen van de spanningen rondom de mobilisatie, die van de Binnenlandse Strijdkrachten en het Militair Gezag van de graduele ‘regime change’ aan het einde van de oorlog. Tijdens

de Duitse bezetting geven ze inzicht in wat het betekent om in een ‘onvrij’ land te leven. Bekendmakingen appelleren nog altijd aan onze verbeelding, omdat het vaak gaat om lokale, concrete instructies van de autoriteiten. Door de bekendmakingen te contextualiseren en logische verbanden aan te brengen, willen we het publiek kennis laten maken met de verhalen achter de bekendmakingen. Hierbij staat centraal dat de webgebruikers zelf hun eigen datavisualisaties kunnen maken.

Figuur 5. Een groep mensen leest een aantal bekendmakingen (collectie Groninger Archieven/OVCG)

Vernieuwende presentatievorm: gebruikersgestuurde dynamische datavisualisatie

Alleen al in de provincie Groningen zijn ruim 200 bekendmakingen bewaard gebleven en gedigitaliseerd – voor zover bekend anno 2020. In de Collectieportal van Netwerk Oorlogsbronnen zijn er 3.684 bekendmakingen te vinden uit de collecties van 37 organisaties. Daarnaast is er nog een deel van de originele bekendmakingen niet gedigitaliseerd. In totaal wordt het aantal bewaarde bekendmakingen, uitgebracht in de periode van 1939–1946, geschat op enkele duizenden.

Met dit project willen we een interactieve online kaart ontwikkelen waarmee onderlinge verbanden tussen de bekendmakingen – thematisch, in tijd en geografisch – op laagdrempelige wijze door het publiek zelf kunnen worden ontdekt. Om dit mogelijk te maken zullen de bekendmakingen gekoppeld worden aan gebeurtenissen, personen en locaties uit de WO2 Thesaurus. Dit maakt het niet alleen mogelijk om de bekendmakingen onderling beter te verbinden, maar ook om er vanuit de collectieportal NOB gerelateerde bronnen aan te koppelen en contextinformatie te geven over achterliggende gebeurtenissen, betrokken personen of gerelateerde thema's. De verhalen achter de bekendmakingen komen op deze wijze aan de oppervlakte. Ook laat dit project zien dat bronnen altijd onderdeel uitmaken van een bredere thematische context.

Om te begrijpen wat je ziet, is kennis van de achtergrond onontbeerlijk.

Waarom is deze interactieve online kaart vernieuwend? Met name in de datajournalistiek worden interactieve kaarten gezien als laagdrempelige middelen waarmee vooral onderwerpen die een tijds- en geografische dimensie hebben op eenvoudige wijze gevisualiseerd kunnen worden. Binnen de historische wetenschap wordt er nog niet of nauwelijks gebruik van gemaakt, met een enkele uitzondering zoals bijvoorbeeld de datavisualisatie over de [Hongerwinter](#). Wat de interactieve kaart in dit project bijzonder maakt, is dat gebruikers de applicatie zelf kunnen configureren naar eigen wens. Bovendien zal de kaart worden geïntegreerd in de NOB-website en is het in die hoedanigheid ook een uitstekende showcase om de kracht van linked data – gepropageerd vanuit het Netwerk Digitaal Erfgoed – te illustreren. Ook is de tool uitermate geschikt voor toepassingen in het onderwijs. Het OVCG zal een lesbrieff ontwikkelen rondom de applicatie.

Doel, doelgroepen en belang

Het doel van dit project is om een breed publiek op een concrete wijze meer inzicht te geven in de werking van de machts- en bestuursstructuren zoals deze functioneerden vlak voor, tijdens én na de Tweede Wereldoorlog. De beoogde doelgroepen van het project zijn:

- algemeen historisch geïnteresseerden
- (amateur)historici
- scholieren en docenten
- studenten aan hogescholen en universiteiten

Ten behoeve van de standaardisering van beschrijvingen van bekendmakingen zijn er in dit project ook enkele acties voorzien om vakgenoten te bereiken. Doelgroepen zijn dus ook:

- collectiebeheerders in archieven, bibliotheken en musea

Omdat dit project in technisch opzicht nieuw terrein verkent, beschouwen wij ten slotte ook de volgende beoogde gebruikers als doelgroepen:

- digital humanities-onderzoekers
- linked data-specialisten

Het belang van dit project ligt op verschillende vlakken:

- abstracte begrippen zoals collaboratie en repressie worden laagdrempelig voor het voetlicht gebracht aan de hand van concrete voorbeelden uit de eigen leefomgeving.
- het illustreert de kracht van interactieve online kaarten als

middel om complexe ontwikkelingen inzichtelijk te maken.

- het laat zien waarom contextualisering van bronnen – niet denken vanuit afzonderlijke collecties maar vanuit gedeelde thema's – het mogelijk maakt om de wisselwerking tussen lokaal, regionaal en nationaal te onderzoeken. Door ons te richten op de wisselwerking tussen centraal en decentraal kunnen we de regionale WO2-geschiedenis in de context van het geheel plaatsen – en zo ook in in een nationaal kader.

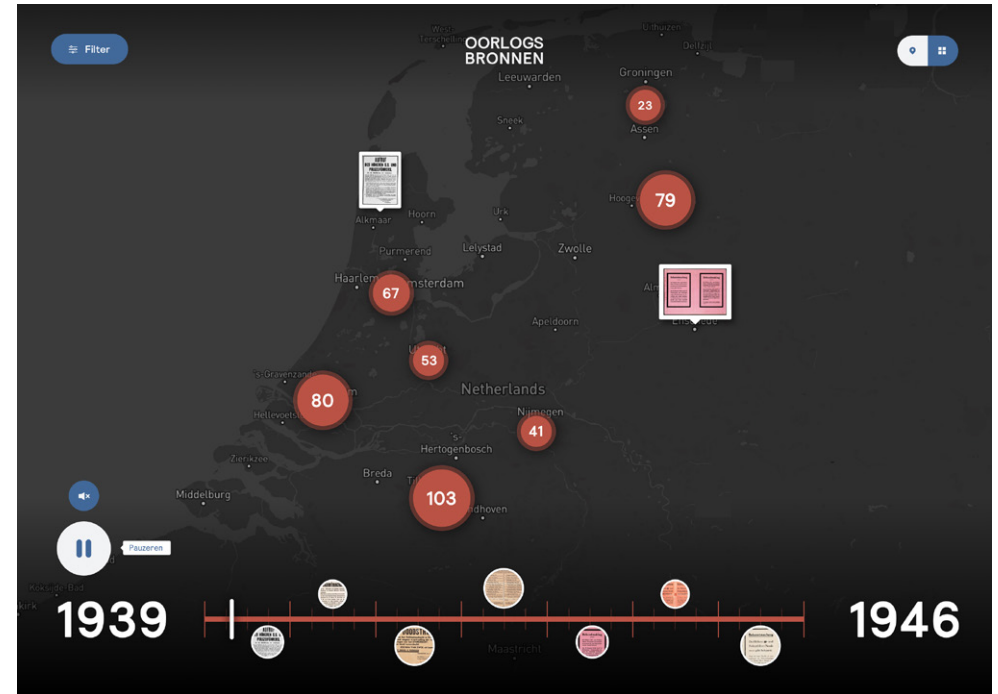
Figuur 6. Affiches: 'Winterhulp' en 'Bekendmaking': vergeldingsactie: 400 Joden naar concentratiekamp. Daarboven een bordje met pijl die naar schuilplaats verwijst, fotograaf A. Hustinx (26 februari 1941)

De interactieve kaart: een voorbeeld

De applicatie wordt een vast onderdeel op de nieuwe NOB-site (special). Hieronder een eerste impressie van de interactieve kaart.

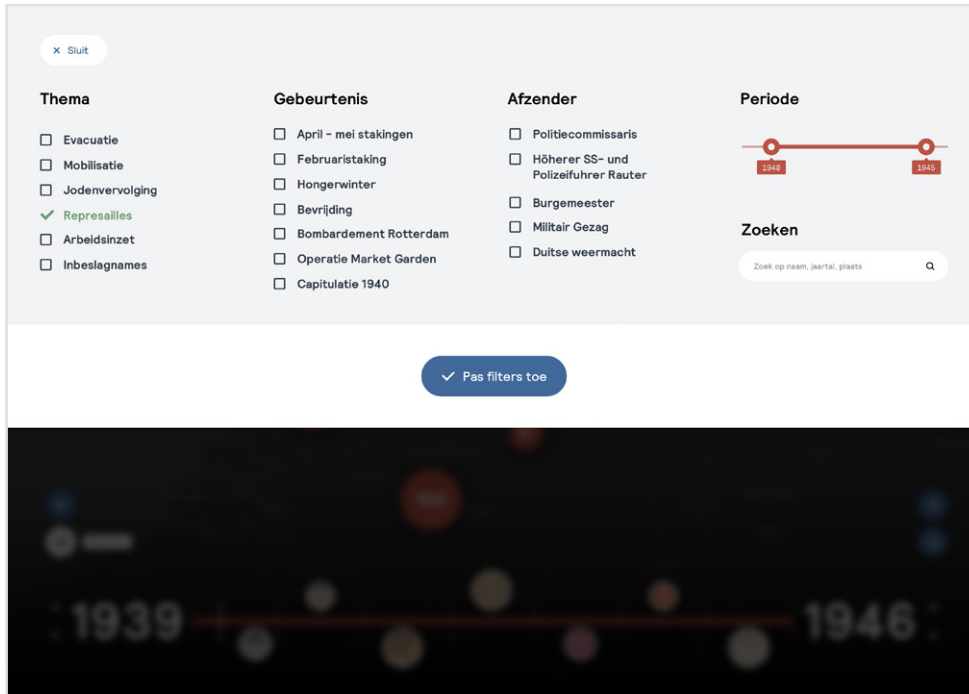

Het openingsscherm omvat een korte uitleg over bekendmakingen. Hier komt ook een verwijzing naar de explanation video.

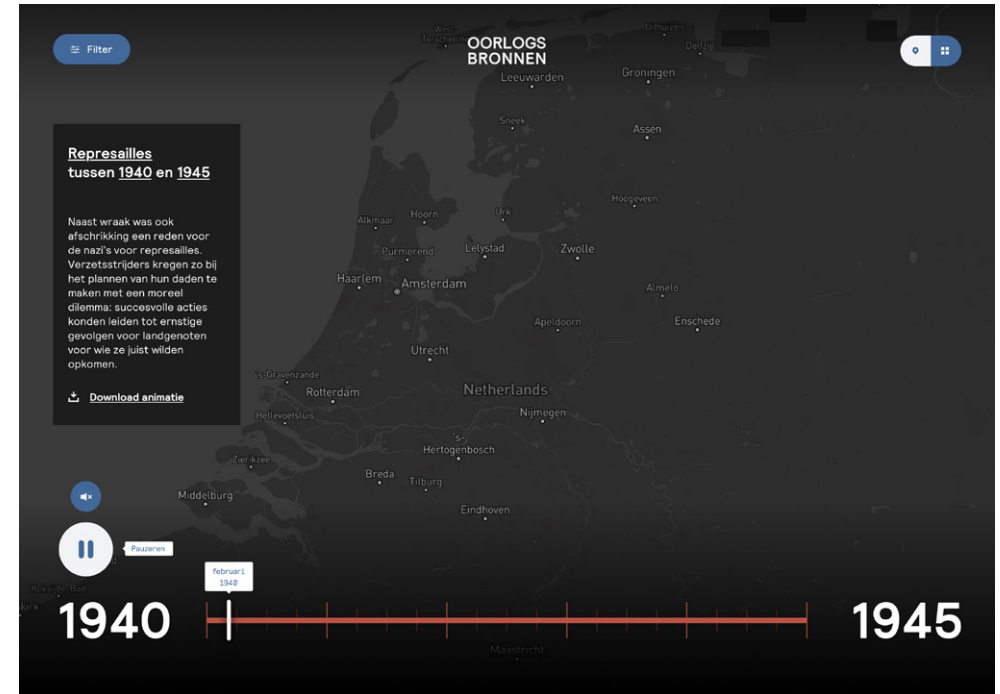

Vervolgens krijgt de gebruiker een kaart van Nederland te zien waarop alle bekendmakingen staan geplaatst. Met de tijdsbalk onderaan kan de tijdsperiode worden bepaald. Linksboven staat een filteroptie waarmee de gebruiker zijn selectie kan verfijnen. Er kan worden ingezoomd op de kaart en doorgeklikt op de individuele bekendmakingen (vergelijkbaar met bijv. Funda of soortgelijke sites).

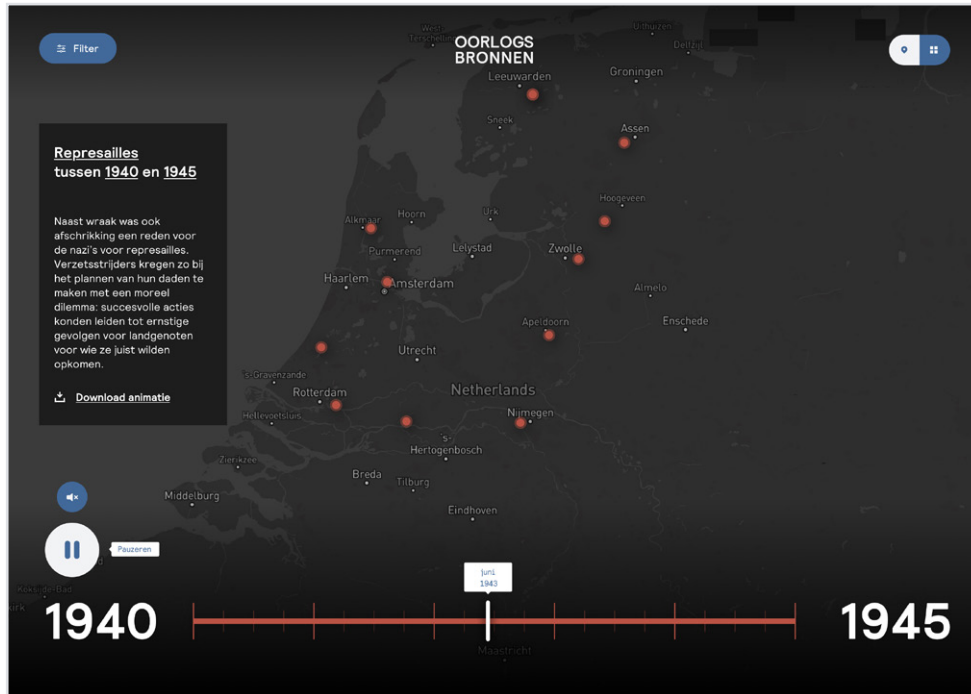
Interactieve kaart | Desktop

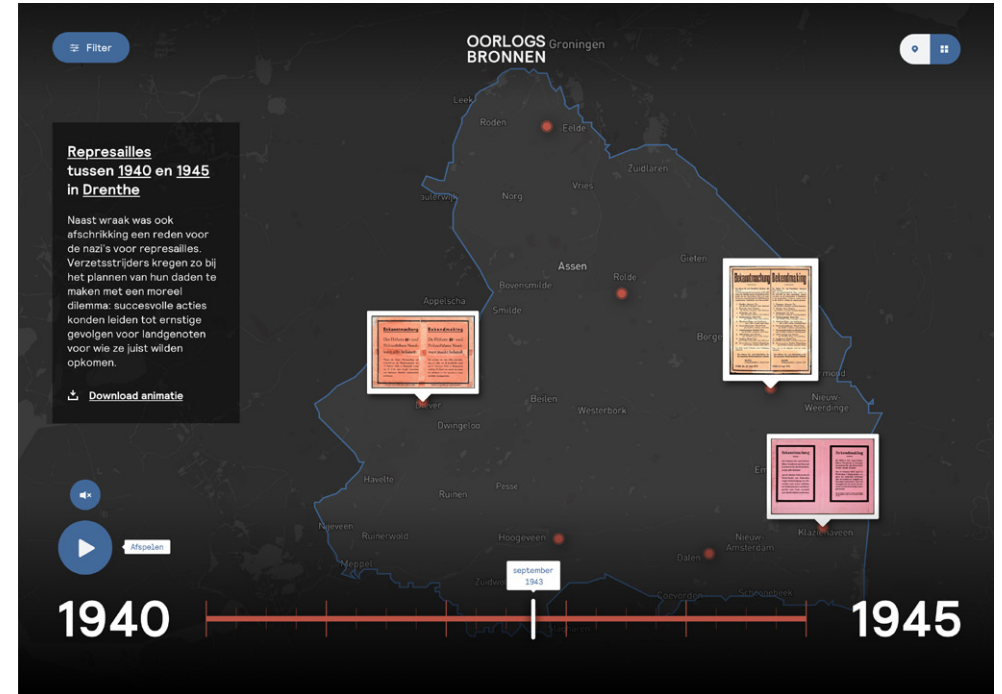
Dit is het scherm dat je ziet als je de filteroptie opent. Gebruikers kunnen hier de kaart naar eigen inzicht configureren door opties te selecteren en combineren. In ons voorbeeld wordt geselecteerd op bekendmakingen die te maken hebben met 'represailles' in de periode 1940-1945. Na selectie wordt op 'Pas filters toe' geklikt.

Er speelt nu een bewegende animatie af. In februari 1940 zijn er – uiteraard – nog geen represailles.

De animatie speelt verder af. Gaandeweg ziet de gebruikers in de loop der tijd stipjes verschijnen bij de plaatsen waar bekendmakingen over fusillades zijn gepubliceerd. Met de 'pauzeren'-knop kan de gebruiker de bewegende animatie stopzetten. De gehele animatie kan worden gedownload als filmpje voor eigen gebruik.

In ons voorbeeld zoomen we in op de provincie Drenthe. De bekendmakingen staan gerangschikt naar plaats van publicatie. Gebruikers kunnen doorklikken op de individuele bekendmakingen.

Als men op een bekendmaking klikt is dit het scherm wat gebruikers krijgen te zien. Dit is een detailpagina van een individuele bekendmaking, in dit geval de fusillade van 10 verzetsstrijders op het Witterveld bij Assen. Allereerst is deze bekendmaking gekoppeld aan de fusillade, maar ook aan een van de aanleidingen (de moordaanslag op NSB'er Reilingh) en ook de nasleep (begrafenis van Reilingh die uitliep op een demonstratie van de NSB). Deze gebeurtenissen en het gerelateerde bronnenmateriaal worden op een tijdlijn gepresenteerd. Ook is er een uitleg wat een 'fusillade' is en welke andere fusillades er waren in dezelfde periode.

Daarnaast is de bekendmaking gekoppeld aan alle 10 slachtoffers, hun levensverhaal en de bronnen die hierbij horen.

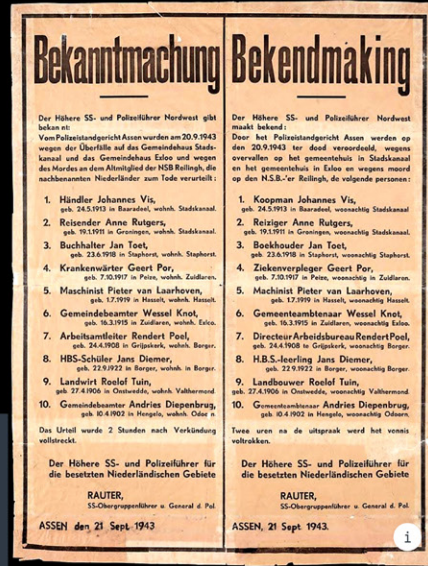
The screenshot displays a detailed view of a historical document titled "Bekanntmachung Bekendmaking" dated 20 September 1943. The document lists names of individuals, such as "1. Rijkman, M. van der ..." and "2. Rijkman, M. van der ...". Below the document, a timeline shows events from 1943, including "Maandag 20 september", "Woensdag 22 september", "Zaterdag 18 september", and "Dinsdag 21 september". A section titled "Fusillade" explains that fusillades were a common form of execution in the Netherlands during WWII. Below this, "Gerelateerde bronnen" (related sources) are listed, including "Herdenking massaker verzetsdoden bij Assen" and "Commissie van Enquête". A map section titled "Op de kaart" shows the location of Assen. Finally, "Gerelateerde personen" (related persons) are listed, including "Anne Rutgers" and "Rijkman, M. van der ...".

Executie op het Witterveld bij Assen

20 september 1943

Op 20 september 1943 fusillade de Duitse bezetter 10 verzetsstrijders als represaillemaatregel voor de overvallen op het gemeentehuis in Stadskanaal en Exloo en de moord op NSB'er Willem Reilingh.

Alle slachtoffers zijn herbegraven nabij het oude crematorium van Kamp Westerbork.

In de tijd

Maandag 20 september

Fusillade van de 10 mannen op het Witterveld

Woensdag 22 september

Het kronrentierblad dat veralg doet van de uitvaart van Willem Reilingh

Zaterdag 18 sept
1943

Zaterdag 18 september

Willem Reilingh wordt van zijn fiets geschoten

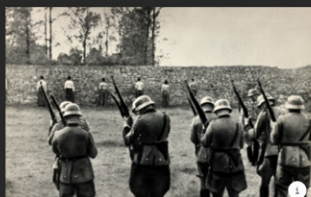
Dinsdag 21 september

De bekendmaking van de fusillade van de verzetsstrijders

Woensdag 22 sept
1943

Fusillade

Een fusillade is een executie met een vuurwapen. Fusillades werden tijdens de Tweede Wereldoorlog vaak door Duitsland ingezet als represaille of als executie-middel voor verzetsmensen. Tijdens de Tweede Wereldoorlog zijn in Nederland naar schatting 2.000 slachtoffers gefusilleerd (L. de Jong, Koninkrijk der Nederlanden).

Een fusillade is een executie met een vuurwapen. Fusillades werden tijdens de Tweede Wereldoorlog vaak door Duitsland ingezet als represaille of als executie-middel voor verzetsmensen. Tijdens de Tweede Wereldoorlog zijn in Nederland naar schatting 2.000 slachtoffers gefusilleerd (L. de Jong, Koninkrijk der Nederlanden).

Gerelateerde bronnen

Alles over Fusillade →

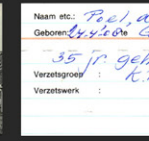
Herdenking executies verzetsstrijders bij Kamp Westerbork in 2015

Youtube

Gemeentehuis van Stadskanaal

H. Onderwater, Collectie NIOD

Kaart van verzetsman Rendert de Poel, 1908 - 1943

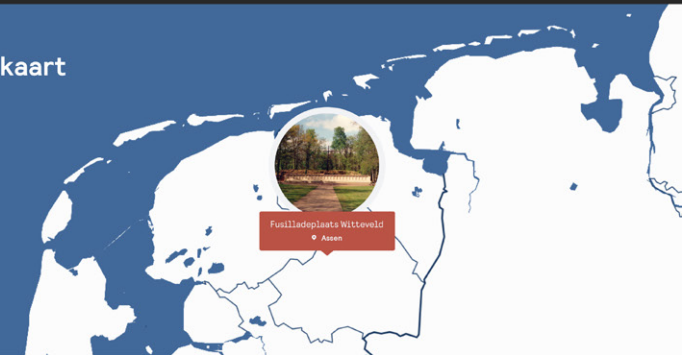
Systeemkaarten van verzetsbetrokkenen (OVCG), RHC Groninger Archieven

Borger, monument voor Rendert de Poel

National Comité 4 en 5 mei, collectie Oorlogsmonumenten

Op de kaart

Gerelateerde personen

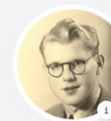
Zoeken in personen →

Anne Rutgers

Anne Rutgers werd geboren op 19 januari 1911 in Groningen. Hij was gereformeerd. Anne was een zoon van Willem Rutgers en Antje Hummel. Zijn broer was Harke Rutgers. Anne was getrouwd met Trientje Drenth en ze hadden samen drie kinderen.

Ze woonden in de Burgemeester Reijndersstraat 26 in Stadskanaal. Anne Rutgers was bij verschillende verzetsactiviteiten betrokken; hij heeft alle ruten van een NSB-kringhuis ingegoooid, hij was actief tijdens de april/meistaking van 1943 en bij de brandstichting in de gemeentehuizen van Exloo en Stadskanaal om de bevolkingsregisters te vernietigen en zo de Arbeitsinsatz van de Duitsers te saboteren (het gemeentehuis en archief van Exloo brandde af, maar het bevolkingsregister dat zich in de kluis bevond bleef gespaard).

Jans Diemer

Andries Diepenbrug

Wessel Jan Knot

Pieter van Laarhoven

Rendert de Poel

Plan van aanpak

Fase 1: opstartfase

In deze fase worden de volgende acties ondernomen:

- doorontwikkeling van het metadatamodel voor de bekendmakingen door een kleine test met de Groningse exemplaren (paar honderd exemplaren).
- inventarisatie waar er in het land nog belangrijke collecties met bekendmakingen zijn.
- verzamelen van de metadata van deze collecties. Dit zal zoveel mogelijk gebeuren door de collecties aan te sluiten op Netwerk Oorlogsbronnen.
- verzamelen van de hoge-resolutie bestanden van deze collecties. Idealiter zouden we het project decentraal hebben opgezet, maar de diversiteit aan systemen en ook de gewenste kwaliteit op de interactieve kaart vereist dat we bestanden van goede kwaliteit moeten hebben. Bekendmakingen zijn vrijwel altijd rechtenvrij en kunnen dus als open data worden vrijgegeven.
- OCR'en van bestanden: om het straks mogelijk te maken dat de bestanden op elk woord in de tekst doorzoekbaar zijn, zullen ze machineleesbaar worden gemaakt.
- digitaliseren van nog niet gedigitaliseerde bekendmakingen. Dit project is geen digitaliseringsproject maar de verwachting is dat bij sommige instellingen nog kleine hoeveelheden bekendmakingen zijn die moeten worden gedigitaliseerd.

De ontwikkeling van het metadatamodel is van cruciaal belang. Door eerst historisch onderzoek te doen naar de systematiek en het gebruik van bekendmakingen in de periode 1939–1946,

kan er exacter worden bepaald welke metadata er moet worden vastgelegd. Welke functionaris/instelling was gerechtigd een bekendmaking te ondertekenen? Hoe ging dat precies in z'n werk? Wie stelde de teksten op? Wie bepaalde de vormgeving en wie gaf opdracht aan de drukker? Wat voor betekenis hebben de letter-cijfercodes en symbolen op de bekendmakingen? Welke kosten waren verbonden aan de bekendmakingen? Hoe zat het met het ter beschikking stellen van (schaars) papier? Hoe werd het daadwerkelijke ophangen/opplakken van de bekendmakingen geregeld? Zijn er egodocumenten waarin wordt verhaald over bekendmakingen? Dit soort vragen zijn belangrijk om later het beschrijven van de bekendmakingen als bron in het archiefsysteem in een context te kunnen plaatsen.

Cruciaal zijn de verbindingen met de WO2-thesaurus. De bedoeling is om in ieder geval koppelingen te maken naar personen, plaatsen, gebeurtenissen en concepten. Hiertoe zijn ook enkele aanvullingen voorzien door een thesaurusspecialist die ervaring heeft met de WO2-thesaurus. Deze koppelingen naar URIs in de WO2-thesaurus maken het later mogelijk allerlei informatie aan de bekendmakingen te verbinden.

Onderdeel van de opstartfase is om een *Handreiking Beschrijving Bekendmakingen* te ontwikkelen die wordt verspreid onder de collectiehouders in Nederland die ook bekendmakingen in hun collecties hebben. Dit document is bedoeld om hen aan te moedigen medewerking te verlenen aan het project en als impuls voor standaardisatie.

De *Handreiking* zal breed worden verspreid onder de collectiebeheerders, onder andere via de archievenbranche-organisatie KVAN-BRAIN. Ook zal er een fysieke bijeenkomst worden georganiseerd waar het project en de *Handreiking* nader worden toegelicht.

Fase 2: metadatering en digitalisering

In deze fase wordt door de projectleider alle verzamelde landelijke data gestandaardiseerd en verrijkt, conform de methodiek die is uitgetoetst in fase 1. Wederom geldt hier dat de WO2-thesaurus wordt aangevuld als er bepaalde data ontbreekt. Eindproduct van deze fase is dat alle bekendmakingen verrijkt zijn met de benodigde metadata. Alle instellingen die data aan het project hebben afgestaan ontvangen de verrijkte metadata – inclusief links naar de WO2-thesaurus – terug. Zij kunnen vervolgens deze data importeren in hun eigen collectiebeheersystemen en beschikken zo over verbeterde metadata.

Fase 3: ontwikkeling interactieve kaart

Het einde van fase 2 en het begin van fase 3 zullen in elkaar overlopen. Voor de ontwikkeling van de interactieve kaart zal het webbedrijf Door/IN10 – de vaste webleverancier van NOB – worden ingeschakeld. Op basis van een interactie- en frontend-ontwerp wordt er scrumsgewijs aan de applicatie gebouwd. Het is de bedoeling dat de kaart een vast onderdeel wordt op de website van Netwerk Oorlogsbronnen. Er zal een speciale themapagina ‘Bekendmakingen’ worden gemaakt. Hier kunnen de bekendmakingen in dit project doorzocht worden op elk woord in de tekst en ook op (een combinatie van) thema (represailles, evacuatie, Jodenvervolging, mobilisatie, inbeslagnames, arbeidsinzet, etc.), periode, gebeurtenis (April-mei stakingen, Februaristaking, Hongerwinter, Bevrijding, Operatie Market Garden, etc.) en afzender (burgemeester, Höherer SS- und

Polizeiführer Rauter, Militair Gezag, Hoofdcommissaris van Politie, Opperbevelhebber der Duitse weermacht, etc.). Aan de achterkant zullen er in de Spinqe-omgeving zoekstrategieën worden ontwikkeld ter ondersteuning van de functionaliteit op de kaart. Het webbedrijf Overboord verzorgt de back-to-frontenddevelopment die nodig is om de data te presenteren in de Oorlogsbronnen-omgeving. Er zullen aparte versies van de applicatie voor mobiel en desktop worden ontwikkeld.

Voorziene functionaliteiten voor de interactieve kaart zijn:

- datumfilter waarmee ontwikkeling door de tijd op de kaart kan worden getoond door middel van time and place lapsing. Zo kan er bijvoorbeeld worden nagegaan of er ook een geografische bias te bespeuren valt in de represaillemaatregelen in de loop van de oorlog of dat bepaalde autoriteiten actiever werden naarmate de oorlog vorderde. Tevens wordt er bijvoorbeeld gevisualiseerd hoe een centraal afgegeven 'order' (= gebeurtenis) doorsijpelde naar de provinciale en lokale autoriteiten. Thematisch (vervolging, arbeidsinzet, repressie, vorderingen, etc.) kunnen dergelijke filteringen worden onderzocht.
- contextualisering van de bekendmakingen door informatie te geven over gerelateerde gebeurtenissen, personen, locaties en thema's en relevante bronnen uit de collecties van de ca. 250 instellingen die nu in Netwerk Oorlogsbronnen zijn opgenomen.
- zoekfunctie op elk woord in de tekst van de bekendmakingen.

- mogelijkheid om deze visualisatie als videobestand te downloaden.
- doorverwijzingen naar de collectiehoudende instelling die de bekendmaking in de collectie heeft.

Door aan te sluiten op de NOB-infrastructuur is het mogelijk de bekendmakingen te koppelen aan gerelateerde personen, bronnen, gebeurtenissen, locaties en aanvullende data. Dit betekent vice versa ook dat een ieder die zoekt op represailles – los van de kaart – de bekendmakingen beter kan vinden via de NOB-site.

Figuur 7. Foto: Bevrijding van Eindhoven, 19 sept. 1944: publiek bekijkt openbare bekendmakingen op straat, 19 september 1944 (collectie Verzetsmuseum Amsterdam)

Communicatie

Dit project is relevant voor uiteenlopende doelgroepen. Om het algemeen historisch geïnteresseerd publiek te bereiken, zullen de communicatiekanalen van NOB, GrA en het OVCG en de communicatiekanalen van alle instellingen die bekendmakingen in hun collecties hebben, worden ingeschakeld. Dit kan in de vorm van updates in nieuwsbrieven, op de websites, via social media en ook via bestaande contacten in de media (radio, tv, kranten, etc.).

Om deze communicatie te ondersteunen zullen GrA en het OVCG samen met NOB de volgende extra producten opleveren:

- *Handreiking Beschrijving Bekendmakingen*
- Sessie over deze *Handreiking*
- Longread over bekendmakingen als bron
- Explanation video
- Sessie over de uitkomst van het project
- Lesbrieven
- Gebruikshandleiding voor docenten

Zie verder het Presentatieplan.

Projectorganisatie

Het projectteam bestaat uit:

- Algemeen projectleider: Anke Jongste, collectiespecialist OVCG
- Projectbegeleiding: Harry Romijn, hoofd collecties GrA en Anna van der Molen, coördinator Stichting Oorlogs- en Verzetscentrum Groningen
- Senior ICT-projectleider: Lizzy Jongma, NOB
- Thesaurusmedewerker: in te huren

NOB is aanvrager en penvoerder van het project. Het project maakt onderdeel uit van het programma NOB. De projectleider rapporteert maandelijks aan de programmamanager. De Stuurgroep van NOB houdt toezicht op alle in het programma uitgevoerde projecten. Binnen NOB wordt gewerkt conform de managementmethodiek Programmatisch Creëren.

Projectpartners en betrokken partijen

De Stichting Oorlogs- en Verzetscentrum Groningen (OVCG)

De Stichting Oorlogs- en Verzetscentrum Groningen (OVCG) is een erfgoedinstelling voor informatie en documentatie over de Tweede Wereldoorlog in stad en provincie Groningen. Het OVCG houdt de herinnering aan deze tijd levend door het organiseren van educatieve projecten, het maken van publicaties en documentaires, voorlichting en beheer van collecties.

RHC Groninger Archieven

De Groninger Archieven zijn voluit het Regionaal Historisch Centrum Groninger Archieven. Doel is om een zo groot mogelijk publiek kennis te laten maken met fysieke en digitale collecties over de stad en de provincie Groningen. Taak van de Groninger Archieven is om archieven die betrekking hebben op de Groninger geschiedenis en cultuur, te bewaren, te beheren en toegankelijk te maken voor publiek. De Groninger Archieven hebben 32 kilometer aan fysiek archief in beheer.

Netwerk Oorlogsbronnen

Netwerk Oorlogsbronnen (NOB) is een zelfstandig samenwerkingsverband, met een eigen stuurgroep. NOB brengt 110 erfgoedinstellingen samen (85 deelnemers en 25 gelieerde deelnemers) met collecties over de Tweede Wereldoorlog, die zich via een deelnemersovereenkomst hebben gecommitteerd aan het vrijelijk delen van hun collectiedata. Deze instellingen stellen zich ten doel de zichtbaarheid van hun collecties in het digitale domein te vergroten door collectiedata aan elkaar te koppelen en gezamenlijke diensten te ontwikkelen.

DOOR/IN10

DOOR, het culturele label van het Rotterdamse webbedrijf IN10, heeft inmiddels in verschillende projecten met 'cultural immersive storytelling' veel ervaring opgedaan met het laagdrempelig toegankelijk maken van cultureel erfgoed. Zo ontwikkelde DOOR onder meer de website van de Anne Frank Stichting. Op dit moment werkt DOOR aan de nieuwe website van NOB. DOOR verzorgt de frontend van de Bekendmakingen en de explanation video.

Spinque

Om op een slimme manier bronnen en persoonsdata aan elkaar te koppelen, wordt al sinds 2016 samengewerkt met search- and-retrieval- specialist Spinque. Zij verzorgen in dit project de dataintegratie van de metadata in de Oorlogsbronnen-omgeving en ontwikkelen het search design die het mogelijk maakt de zoekfunctionaliteit op de interactieve kaart te realiseren.

Overboord

Overboord is al sinds 2015 verbonden aan Oorlogsbronnen. Het Groningse bedrijf is verantwoordelijk voor het bevragen van de API's in de Spinque Desk-omgeving, het dynamisch presenteren van deze data in de webinterface aan de voorkant en het applicatiebeheer van de Drupal-website. Overboord ontwikkelt code die de verbinding maakt tussen de data-respository in de Spinque-desk-omgeving en de interactieve kaart op de NOB-website.

Edwin Klijn
Programmamanager Netwerk
Oorlogsbronnen
edwin.klijn@oorlogsbronnen.nl
020-523 38 30

Amsterdam, 2 september 2020

